

GÓRNY ŚLĄSK JAKO PROBLEM POLITOLOGICZNY. PRÓBA SYNTEZY

UPPER SILESIA AS A RESEARCH PROBLEM IN POLITICAL
SCIENCE: IN SEARCH OF A SYNTHESIS

Anna Muś*

— ABSTRAKT —

Rosnąca liczba prac naukowych na temat Ślązków i Górnego Śląska wymaga od badaczy zagadnienia pierwszych form systematyzacji. Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, że na Górnym Śląsku mamy do czynienia z wyjątkowymi, odrębnymi zjawiskami politycznymi. Badanie przeprowadzono poprzez ustrukturyzowany przegląd literatury naukowej, która obejmuje problematykę badań o naturze politologicznej, związanych ze Ślązakami i Górnym Śląskiem, traktowanymi jako specyficzny przedmiot analizy. Badanie objęło 25 artykułów naukowych indeksowanych w bazie Web of Science Core Collection. Analiza wykazała, że wiele zjawisk politycznych zachodzących na Górnym Śląsku ma charakter wyjątkowy, niespotykany w innych regionach Polski. Wskazano także na szereg problemów badawczych, które wymagają jeszcze zbadania, oraz na obecny w literaturze przedmiotu problem braku triangulacji danych.

Słowa kluczowe: Górny Śląsk; Ślązacy; górnośląski ruch etnoregionalistyczny; politycyzacja etniczności; polityka etniczna

— ABSTRACT —

The growing body of scholarly literature on Silesians and Upper Silesia requires researchers to make first attempts to systematize the issue. The aim of this article is to demonstrate that in Upper Silesia we can observe unique, distinct political phenomena. The study was carried out as a structured review of scholarly literature which covers research in the field of political science, related to Silesians and Upper Silesia, treated as a specific object of analysis. The study included 25 scientific articles indexed in the Web of Science Core Collection database. The analysis has shown that many political phenomena occurring in Upper Silesia are of a unique character, not encountered in other regions of Poland. It also indicated a number of research problems that still need to be investigated and the problem of lack of data triangulation present in the literature.

Keywords: Upper Silesia; Silesians; Upper Silesian ethnoregionalist movement; politicisation of ethnicity; ethnopolitics

---

* Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Nauk Politycznych.

WSTĘP

Prawie dziewięćdziesiąt lat po publikacji przełomowej dla środowiska naukowego pracy Emila Szramka, zatytułowanej *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy* (1934), znaleźliśmy się w momencie, w którym Ślązacy i Górny Śląsk stali się także obiektem zainteresowania politologii. Już w tym miejscu można zaznaczyć, że pojęcie Górny Śląsk będzie dalej stosowane przede wszystkim w odniesieniu do ziem zaliczanych do tego regionu w oparciu o więzy kulturowo-historyczne. Jednakże, ponieważ część autorów nie stosuje wyraźnego rozróżnienia między regionem a województwem śląskim, oba te pojęcia będą się czasami nakładały, co zostanie odnotowane. Ponadto pojęcie „Ślązacy” stosowane jest często zarówno do członków śląskiej grupy etnicznej, jak i do mieszkańców Górnego Śląska. O ile będzie to konieczne, ta kwestia także będzie sygnalizowana w dalszej analizie.

Pojęcie „politologia” również wymaga wyjaśnienia. W tej pracy oznacza ono naukę zajmującą się badaniem różnych form oddziaływania na kształt polityki publicznej w państwie. Obejmuje ona badanie instytucji władzy publicznej oraz procesy decyzyjne zachodzące w ramach tych instytucji. Zalicza się do niej także formy wywierania wpływu na owe instytucje: zachowania polityczne, działalność partii politycznych oraz organizacji społecznych stawiających sobie cele możliwe do osiągnięcia tylko poprzez oddziaływanie na kształt polityki publicznej (Ścigaj, 2010).

Celem niniejszego artykułu jest wykazanie, że na Górnym Śląsku mamy do czynienia z wyjątkowymi, odrębnymi zjawiskami politycznymi, niespotykanymi w innych regionach Polski. Badanie przeprowadzono poprzez ustrukturyzowany przegląd literatury naukowej, która obejmuje problematykę badań o naturze politologicznej, związanych z Górnym Śląskiem i Ślązakami, traktowanymi jako specyficzny przedmiot analizy.

METODOLOGIA

W kontekście przedstawionego celu artykuł podejmuje dwa pytania badawcze:

1. Co zostało zbadane i opracowane w zakresie problematyki obejmującej badania o naturze politologicznej, związane z Górnym Śląskiem i Ślązakami, traktowanymi jako specyficzny przedmiot analizy?
2. Czy na Górnym Śląsku mamy do czynienia z wyjątkowymi, odrębnymi zjawiskami politycznymi?

Przegląd literatury został zaprojektowany jako ustrukturyzowany i zintegrowany przegląd jakościowy, dążący do analizy oraz syntezy wyników już istniejących badań (Snyder, 2019). Procedura badawcza obejmowała następujące kroki:

1. Określenie kryteriów doboru materiału oraz wybór materiału.
2. Ocenę dobranego materiału pod kątem metodologii, tematyki i możliwości wykorzystania danych zastanych oraz wstępną analizę materiału.
3. Syntezę materiału.

Badanie obejmowało artykuły naukowe, które zostały opublikowane od stycznia 2000 r. do marca 2022 r. Zostało przeprowadzone poprzez wyszukiwanie tekstów naukowych z wykorzystaniem następujących słów-kluczy w języku angielskim – Upper Silesia, Silesians. Wybór ograniczono poprzez dookreślenie w ramach wyszukiwania dyscyplin: politologia, socjologia i historia. Bazą tekstów naukowych, z której korzystano przy doborze materiału, było Web of Science Core Collection (Clarivate). Na etapie syntezy oraz dyskusji posłużono się także innymi pracami naukowymi w celach porównawczych i uzupełniających.

Wybrany materiał został ograniczony do prac mających związek z dyscypliną nauki polityczne, choć rozumianą dość szeroko. Analizie poddano 25 artykułów naukowych. Dominowały wśród nich artykuły anglojęzyczne, których było osiemnaście. Poza nimi trzy były artykułami niemieckojęzycznymi, dwa zostały napisane w języku francuskim i dwa w języku polskim.

Została także opracowana matryca, ukazująca związek między wybranym przez autora lub autorkę analizowanego artykułu przedmiotem badań a przyjętą metodą badawczą (metodami badawczymi). Gwiazdka (*) wskazuje, że dana praca pojawia się także w innym miejscu (w artykule wykorzystano więcej niż jedną metodę badawczą).

Tabela 1. Analiza cz. I

Metoda badawcza	Przedmiot badań			
	<i>Politycyzacja tożsamości śląskiej</i>	<i>Ideologia</i>	<i>Polityka etniczna i problem uznania</i>	<i>Polityka edukacyjna i polityka pamięci</i>
<i>Metoda historyczna</i>	Dembinska 2013*/ Kamusella 2011		Kamusella 2012/ Serrier 2007/ Fagot 2007/ Oberdörfer 2003	
<i>Metoda socjologiczno-prawna</i>	Wingender i Wiśniewiecka- Brückner 2007		Marondel i Pietrzy- kowski 2021	
<i>Wywiady bezpośrednie</i>		Painter 2008		Jaskułowski i Majewski 2020
<i>Analiza treści (jakościowa)</i>	Dembinska 2013*	Geisler 2009	Woodard 2021	Böck 2017
<i>Meta-analiza literatury naukowej i danych zastanych</i>				Venken 2014

Źródło: Web of Science Core Collection. Opracowanie własne.

Tabela 2. Analiza cz. II

Metoda badawcza	Przedmiot badań		
	<i>Ewolucja ruchu etnoregionalistycznego</i>	<i>Zachowania polityczne i cenzusy</i>	<i>Inne polityki publiczne</i>
<i>Metoda historyczna</i>	Muś 2019		
<i>Metoda socjologiczno-prawna</i>			Kaczmarek 2021/ Tobór-Osadnik 2019
<i>Wywiady bezpośrednie</i>	Muś 2021*	Turska-Kawa i Glajcar 2022	
<i>Analiza treści (jakościowa)</i>	Muś 2021*	Lusek 2017	
<i>Meta-analiza literatury naukowej i danych zastanych</i>		Gierczak 2015/ Geisler 2005	Szajnowska-Wysocka i Zuzañska-Żyśko 2013
<i>Badania sondażowe</i>		Orlewski 2019	
<i>Metoda biograficzna</i>	Marcoń 2008		

Źródło: Web of Science Core Collection. Opracowanie własne.

SYNTEZA

Synteza materiału została przeprowadzona w układzie tematycznym. Materiał podzielono w oparciu o przedmiot badań, który został przyporządkowany zgodnie z przyjętymi w tym artykule kryteriami klasyfikacji do jednej z siedmiu kategorii. Podrozdziały omawiają prace naukowe zawarte w danej kategorii w porządku chronologicznym (o ile było to możliwe), określonym przez omawiany przez autora lub autorkę okres historyczny albo czas przeprowadzenia badań.

POLITYCZACJA TOŻSAMOŚCI ŚLĄSKIEJ

Badania w przedmiocie polityczacji tożsamości śląskiej prowadziła Magdalena Dembinska, wykorzystując dwie metody: analizę treści i metodę historyczną (Dembinska, 2013). Badaczka swoją pracę oparła na modelu analizy procesu narodotwórczego, który został zaproponowany przez Mirosława Hrocha (Hroch, 1993). W swojej pracy autorka wskazuje, że mobilizacja etnoregionalistyczna na Górnym Śląsku przebiega od czasu transformacji ustrojowej zgodnie z modelem Hrocha, równocześnie w fazie pierwszej i drugiej. Pierwsza faza obejmuje kodyfikację i instytucjonalizację śląskiego etnolektu (nazywanego też przez niektórych badaczy dialektem języka polskiego lub odrębnym językiem; zob. Gierczak, 2015), określenie wspólnych cech kulturowych Ślązaków oraz wyodrębnienie wspólnej (specyficznej dla Ślązaków) pamięci zbiorowej. Druga faza obejmuje aktywizację śląskiej etniczności przez działaczy społecznych i politycznych oraz dążenie do wykorzystania jej dla osiągnięcia pewnych celów w zakresie polityki publicznej. Tu zwłaszcza kodyfikacja etnolektu (języka) oraz pewien stopień instytucjonalizacji odrębności kulturowej Ślązaków miały miejsce w kontekście walki o uznanie przez państwo polskie śląskiej mniejszości etnicznej oraz języka śląskiego. Do tego problemu nawiązuje także artykuł Moniki Wingender i Katarzyny Wiśniewieckiej-Brückner. Autorki te wskazują, że przez niektórych badaczy i polityków starania Ślązaków o uznanie ich języka są uważane za niepotrzebną walkę o etykiety (Wingender i Wiśniewiecka-Brückner, 2007).

O podejmowanych próbach kodyfikacji etnolektu (języka) śląskiego oraz prawnej (i politycznej) zmiany jego statusu na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci pisał również Tomasz Kamusella. Autor ten wskazuje, że pierwsza taka próba

ujednoczenia śląszczyzny miała miejsce w latach 70. XIX w. i do 1910 r. powstało około 20 oryginalnych książek po śląsku (Kamusella, 2011). Dembinska też zwraca uwagę, że elementy śląskiej tożsamości, w tym odrębna kultura i etnolekt (język), istniały na długo przed pojawieniem się ruchu etnoregionalistycznego. Powstawały one z jednej strony jako reakcja na inne kultury i ruchy nacjonalistyczne (w tym kultury narodowe zwłaszcza Niemiec i Polski), a z drugiej strony pod wpływami kultur różnych grup narodowych i etnicznych zamieszkujących Górny Śląsk oraz sąsiadujące regiony. Górny Śląsk w zasadzie od wieków jest regionem pogranicznym. Ta pograniczność oraz jej konsekwencja – zmienna przynależność państwowa regionu, spowodowały wytworzenie się jednego z elementów współczesnej śląskiej tożsamości. Tym elementem jest krzywda śląska – wrażenie deprecjacji śląskiej kultury, paternalistycznego traktowania śląskości przez kultury dominujące w państwie oraz poczucie bycia „obywatelami drugiej kategorii”. W omawianej pracy wskazano także, na podstawie wcześniejszych badań socjologicznych, że typowymi elementami kultury śląskiej są: duże znaczenie rodziny, etyka pracy, religijność oraz etnolekt (częściowo inne cechy można znaleźć w Muś 2021: etnolekt (język), patriotyzm regionalny, przestrzeganie typowo śląskich zwyczajów i tradycji, pamięć zbiorowa, autoidentyfikacja, pochodzenie od członków grupy etnicznej). Niektórzy autorzy zwracają jednak uwagę, że używany język, zwłaszcza w odniesieniu do populacji Górnego Śląska nie przesądza o identyfikacji i autoidentyfikacji etnicznej lub narodowej (Gierczak, 2015).

Dembinska podkreśla, że aktywizacja oraz politycyzacja śląskiej tożsamości etnicznej ma swoje korzenie już pod koniec XIX w. oraz w okresie dwudziestolecia międzywojennego (działalność takich organizacji jak Śląska Partia Ludowa, Związek Obrony Górnos Ślązaków i innych o podobnym profilu). Ideologia etnoregionalizmu odrodziła się na Górnym Śląsku w nieco zmienionej formie po 1989 r. Wtedy zostały zarejestrowane dwa stowarzyszenia – Związek Górnos Śląski [ZG] oraz Ruch Autonomii Śląska [RAŚ] – które możemy zakwalifikować do organizacji protagonistycznych górnos Śląskiego ruchu etnoregionalistycznego. Z tych dwóch organizacji RAŚ w zasadzie od zarania miał cechy proto-partii. Brał udział w wyborach powszechnych na różnym szczeblu i tworzył programy polityczne oparte na reprezentacji interesów Ślązaków oraz rozwiązywaniu problemów regionów, w tym Górnego Śląska, na szczeblu regionalnym. W zasadzie także od początku swojej działalności RAŚ opierał swoją definicję Ślązaków na autoidentyfikacji (nie na wąskiej definicji etniczności rozumianej jako pochodzenie od członków grupy etnicznej). W ten sposób starano się kierować swój

program do wszystkich mieszkańców subregionu Górnego Śląska (a w pewnym stopniu i w ograniczonym zakresie można nawet powiedzieć, że do mieszkańców całego województwa śląskiego).

Proces polityzacji śląskiej etniczności odnosi się przede wszystkim do programów politycznych, nawiązujących do historii regionu oraz odwołujących się do typowych cech kulturowych śląskiej grupy etnicznej. Programy te obejmują żądanie przywrócenia autonomii województwa śląskiego (w historycznych lub dzisiejszych, administracyjnych, granicach) oraz zapewnienia bezpieczeństwa kulturowego śląskiej grupy etnicznej (takie dążenia jak walka o uznanie, działania mające na celu wsparcie dla kultury i języka, wprowadzenie nauczania języka śląskiego do szkół). Druga grupa założeń programowych prowadzi, jak wskazano powyżej, do postępującej instytucjonalizacji kultury i kodyfikacji etnolektu (języka) śląskiego. Postępuje także rozwój specyficznej, śląskiej, narracji historycznej i tworzenie swoistego „mitu pochodzenia” (np. Jerczyński, 2013). Równocześnie, przez działalność etnoregionalistów oraz spisy powszechnie mamy do czynienia z kategoryzacją (obejmującą wyznaczenie cech oraz granic) śląskiej wspólnoty i nadaniem jej odrębnego (choć różnie definiowanego) statusu: narodowości, grupy etnicznej lub narodu. Dembinska wskazuje, że na przyspieszenie polityzacji śląskiej tożsamości etnicznej najprawdopodobniej wpływ miała transformacja ustrojowa. Dalej, duże znaczenie miało pojawiające się już w latach 80. określenie „Śląsk jako kolonia wewnętrzna”, odnoszące się do wyzyskującego charakteru gospodarki prowadzonej w tym regionie, zwłaszcza w latach 1945–1989, i nadmiernej eksploatacji zasobów naturalnych oraz środowiska regionu.

W omawianej pracy Dembinskiej autorka zwraca też uwagę na możliwość zakwalifikowania mobilizacji etnicznej Ślązaków jako procesu narodotwórczego o charakterze *top-down* – opartego na działalności liderów organizacji społecznych i politycznych (zob. Marondel i Pietrzykowski, 2021). Zauważa jednak, że ta mobilizacja nie przerodziła się jeszcze w ruch masowy, mogący sygnalizować faktyczne ukonstytuowanie się narodu śląskiego. I wskazuje, że współcześnie możliwe jest, że do tego przekształcenia nie dojdzie. Typowym zjawiskiem dla wielu pograniczy kulturowych, w tym dla Górnego Śląska, jest bowiem indyferentność narodowa społeczności takich regionów. Indyferentność, która spowodowała, że wielu Ślązaków (pomimo prowadzonej wcześniej germanizacji i później polonizacji) nie zostało w pełni zasymilowanych (asymilacja kulturowa). To samo zjawisko może także uniemożliwić faktyczne powstanie narodu śląskiego. Podobnie procesy globalizacji i europeizacji raczej zmniejszają

potencjał zakończenia tego procesu, jak przewiduje to model Hrocha – poprzez ukonstytuowanie się odrębnego, małego narodu. Co nie oznacza, że odmienna śląska tożsamość musi zaniknąć – może pozostać jako odrębna tożsamość o charakterze anarodowym (zob. Kamusella, 2016). Skala tego zjawiska, to znaczy 376 600 deklaracji narodowości wyłącznie śląskiej w spisie powszechnym z 2011 r. (45% wszystkich deklaracji narodowości śląskiej), nie ma swojego odpowiednika w żadnej innej grupie ani w żadnym innym miejscu w Polsce.

IDEOLOGIA

Śląski etnoregionalizm ma znaczący, ideologiczny i praktyczny, wymiar europejski. Wpisuje się on w ideę „Europy Regionów”, także aktywnie ją kształtując. Metoda wywiadu bezpośredniego (wywiady półstandardowe z aktywistami i urzędnikami) została wykorzystana przez Joe Paintera w badaniach dotyczących roli obywatelstwa europejskiego w czterech wybranych regionach, charakteryzujących się silnymi ruchami regionalistycznymi, leżącymi w państwach członkowskich Unii Europejskiej (Painter, 2008). Jego badania wskazują na dużą rolę, jaką odgrywa nastawienie proeuropejskie w myśli etnoregionalistycznej na Górnym Śląsku. Odnosi się to zarówno do podkreślania wielokulturowego dziedzictwa historycznego regionu, związanego także z państwami Europy Zachodniej, jak i do współczesnej roli zjednoczonej Europy we wzmacnianiu regionów oraz zachowywaniu różnorodności kulturowej społeczeństw europejskich. Respondenci w badaniach Paintera wskazywali nawet, że Górny Śląsk jest „z natury europejski”. Ponadto proces wstępowania do Unii Europejskiej pozwolił na powrót do dyskursu dotyczącego dalej idącej decentralizacji państwa oraz respektowania zasady subsydiarności (zob. Geisler, 2009).

W konsekwencji ideologia etnoregionalistyczna na Górnym Śląsku powiązana jest z tożsamością śląską (komponent etniczny), ze specyficznym patriotyzmem regionalnym i przywiązaniem do regionu (komponent regionalny), oraz z poczuciem przynależności do wspólnoty i dziedzictwa Europy (komponent europejski). Badania Paintera pokazują dalej, że wcale nie jest to sytuacja oczywista. Z przeciwnym, eurosceptycznym trendem mamy na przykład do czynienia we włoskim regionie Veneto (zob. Solska, 2019).

Analiza praktyki dyskursywnej została zastosowana w badaniach Roberta Geislera (Geisler, 2009). Badał on dwie organizacje: Obywatelski Ruch Obrony Opolszczyzny i Ruch Autonomii Śląska. Autor wskazuje, że Obywatelski Ruch

Obrony Opolszczyzny powstał jako ruch społeczny mający na celu przeciwdziałanie likwidacji województwa opolskiego. Wskazuje także na wypracowaną w ramach dyskursu definicję Opolszczyzny jako regionu odmiennego od Górnego i Dolnego Śląska. Definicja ta podkreśla dalej odmienny skład etniczny tego regionu: liczną mniejszość niemiecką, Ślązaków oraz ludność napływową z innych części dzisiejszej Polski i z tzw. Kresów Wschodnich. Dyskurs ten powstał jako wyraz chęci wzięcia odpowiedzialności za swój region przez mieszkańców i w pewnej opozycji do „centrum”, tzn. polityki tworzonej w Warszawie. Ruch był tworzony przez samorządowców z tego województwa i był popierany przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej.

Przechodząc do analizy dyskursu wykreowanego przez RAŚ, autor pisze, że został on zbudowany głównie przez członków organizacji społecznej, podkreślających swoją górnośląską tożsamość regionalną oraz odwołujących się do tradycji autonomicznego województwa śląskiego istniejącego w latach 1922–1945. Geisler wskazuje dalej, że już w latach 90. XX w. dyskurs ten ewoluował w kierunku kategorii etnicznych i doprowadził do powstania Związku Ludności Narodowości Śląskiej, któremu państwo polskie odmówiło rejestracji w formie stowarzyszenia. Na początku XXI w. RAŚ skupił się na mobilizacji elektoratu oraz na szeregu działań oddolnych, związanych z rewitalizacją dziedzictwa Górnego Śląska. W ten sposób organizacja ta podejmowała (i podejmuje do dziś) działania zarówno na polu społeczno-kulturowym, jak i stała się proto-partią, biorącą udział w rywalizacji politycznej. W artykule zostało zasygnalizowane, że RAŚ został utworzony w szczególnym momencie transformacji ustrojowej. Transformacji, która przyniosła negatywne konsekwencje społeczne i ekonomiczne dla omawianego regionu. Spowodowało to pojawienie się potrzeby podejmowania działań politycznych i dążenie do brania odpowiedzialności za region przez jego mieszkańców. Równocześnie ta sama transformacja wprowadziła do systemu prawnego wolność słowa i wolność stowarzyszania się, pozwalając na rewitalizację śląskiej etniczności i odtworzenie pluralizmu kulturowego regionu Górnego Śląska. Pluralizm ten był zwalczany w okresie socjalizmu, kiedy to polityka etniczna była podporządkowana zapewnieniu homogeniczności narodowej państwa polskiego. Autor wskazuje, że RAŚ definiuje region Górnego Śląska w jego granicach historycznych, obejmujących część polską, katowicką, a także cieszyńską.

Pojawienie się ideologii etnoregionalizmu o charakterze proeuropejskim nie jest jednak wyjątkowe dla Górnego Śląska. Podobny charakter ma ideologia leżąca u podstaw działalności prowadzonej przez Stowarzyszenie Osób Narodowości Kaszubskiej – Kaszëbskô Jednota.

POLITYKA ETNICZNA I DAŻENIE DO UZNANIA

Jednym z problemów poruszanych przez naukowców jest kwestia nieuznania Ślązaków za mniejszość etniczną (co powodowałoby zaklasyfikowanie języka śląskiego jako języka mniejszości etnicznej) lub nieuznania języka śląskiego za język regionalny (co powodowałoby zaklasyfikowanie Ślązaków jako społeczność posługującą się językiem regionalnym) przez polskiego prawodawcę w *Ustawie z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*. Badania w tym zakresie obejmują często także szerszy kontekst polityki etnicznej w Polsce.

Tomasz Kamusella w swojej pracy dokonał analizy ewolucji polityki etnicznej w Polsce, zwłaszcza w odniesieniu do Śląska i Ślązaków, wykorzystując metodę historyczną (Kamusella, 2012). Omawiany artykuł wskazuje, że mimo zobowiązań międzynarodowych podjętych przez II Rzeczpospolitą po I wojnie światowej, które miały zapewnić ochronę praw mniejszości narodowych (tutaj w odniesieniu do mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku), podejmowane były działania mające na celu polonizację środowisk mniejszościowych (zob. Novikov, 2015). W swoich rozważaniach Kamusella podkreśla także, że po roku 1945, kiedy wprowadzona została jako wyznacznik i cel polityki etnicznej teza o homogeniczności narodu polskiego, oczywistym stało się w zasadzie zaprzeczenie istnienia mniejszości na terenie Polski aż do czasu transformacji ustrojowej. Od tej zasady były nieliczne i ograniczone wyjątki. W okresie Polski Ludowej i PRL śląskość była albo aktywnie zwalczana, albo wykorzystywana w formie narzucanego przez państwo oficjalnego regionalizmu i folkloru (Polak-Springer określa to zjawisko jako *national regionalism* – regionalizm narodowy; Polak-Springer, 2018).

O regionach pogranicza polsko-niemieckiego pisze także Thomas Serrier, również wykorzystując metodę historyczną (Serrier 2007). Perspektywa zastosowana przez tego badacza ogranicza się do polskiej i niemieckiej myśli narodowej (podobnie w pracy Lutza Oberdörfera 2003). Wskazuje on, że wśród regionów polsko-niemieckiego pogranicza niektóre, w tym Górny Śląsk, od kilkuset lat nie miały związków państwowych z Polską i nigdy nie leżały w granicach Rzeczypospolitej Obojga Narodów, utworzonej na mocy unii lubelskiej. Jednak żyła w tym regionie ludność słowiańska. Serrier podkreśla, że od początku XX w. w polskiej myśli narodowej pojawiła się etnonacjonalistyczna wizja granic Polski obejmujących też terytoria, które w jakimś okresie w średniowieczu należały do Królestwa Polskiego (obóz Dmowskiego). Myśl tę Serrier przeciwstawia

opartemu na dziedzictwie jagiellońskim dążeniu do ponownego połączenia ziem Rzeczypospolitej Obojga Narodów (obóz Piłsudskiego). Po II wojnie światowej legitymizacja granicy na Odrze i Nysie (leżącej dalej na zachód niż granica II Rzeczypospolitej po I wojnie światowej) doprowadziła do podjęcia specjalnych działań politycznych, w tym utworzenia ministerstwa ziem odzyskanych (1945–49). Uzasadnienie polskości tych ziem odnosiło się do myśli etnonacjonalistycznej z początku XX w. i wymagało stworzenia narracji o piastowskich, odwiecznie polskich, korzeniach Śląska. W tworzenie i uzasadnianie tej narracji zaangażowani zostali także naukowcy (zob. Peter-Springer, 2018).

O latach 1945–1949 pisze również Pascal Fagot (Fagot, 2007). Opisuje on okres Tragedii Górnośląskiej, wskazując na przymusowe wydalenie z państwa polskiego wielu mieszkańców Górnego Śląska, wywózki ludności cywilnej do przymusowej pracy w ZSRR, przetrzymywanie w aresztach i obozach przejściowych oraz na konsekwencje tych działań – śmierć wielu ludzi. Działania te dotknęły ludność Górnego Śląska o niemieckiej identyfikacji, ale także osoby o identyfikacji śląskiej. Autor wskazuje dalej, że wielu różnych aktów przemocy i destrukcji dopuszczała się Armia Czerwona, jednak również ówczesne władze polskie. Wszystkie te akty miały na celu wzmocnienie praw Polski do ziem na wschód od linii Odra-Nysa i usprawiedliwienie decyzji podjętych w Poczdamie. Decyzji, na mocy których regiony dzisiejszej zachodniej Polski zostały oddane pod zarząd państwa polskiego, jednakże nie rozstrzygnięto ostatecznie o trwałości granicy polsko-niemieckiej (co miało nastąpić w zasadzie dopiero po 1989 r.). Okres ten na zawsze odmienił skład etniczny populacji całego Śląska. Badacz omawia także procedury „weryfikacji” i „rehabilitacji”, którym poddano mieszkańców tego regionu.

Nastawienie władz centralnych do ludności (zwłaszcza ludności rdzennej) zamieszkującej Górny Śląsk w latach 60. i 70. XX w. zostało zbadane przez Stefanie M. Woodard z wykorzystaniem metody analizy treści oficjalnych dokumentów oraz oficjalnej korespondencji pomiędzy administracją regionu a administracją centralną (Woodard 2021). W tym okresie częściowo Górny Śląsk i w całości Dolny Śląsk były zaliczane do tzw. ziem odzyskanych. Dużej części ludności rodzimej Górnego Śląska po II wojnie światowej pozwolono pozostać w Polsce (miała ona służyć jako dowód polskiego charakteru tzw. ziem odzyskanych i legitymizować granicę polsko-niemiecką przyjętą w Poczdamie). Jednakże „polskość” i lojalność tych mieszkańców nie była dla władz centralnych oczywista, a jej partykularyzm do lat 60. XX w. był uważany za potencjalne zagrożenie dla spójności państwa polskiego i racji stanu.

Władze regionalne w ówczesnym województwie opolskim przeprowadziły w latach 60. badania na zlecenie władz centralnych (Woodard, 2021). Wykazały one skuteczność działań polonizacyjnych podejmowanych na Górnym Śląsku, zwłaszcza w osłabianiu związków mieszkańców regionu z kulturą niemiecką. Jednak w obszarze opolskim wpływy niemieckie wciąż pozostawały widoczne (a wraz z nimi obawa władz o możliwość zakwestionowania granicy na Odrze i Nysie). Propozycją przedstawioną przez władze regionalne przeciwdziałania temu zagrożeniu było wspieranie regionalnej, odrębnej i typowo śląskiej tożsamości mieszkańców regionu. Tożsamości, która od zakończenia I wojny światowej wielokrotnie była przeciągana między niemieckimi a polskimi dążeniami narodowymi, choć przejawiała cechy anarodowe (indyferentność narodowa). Wciąż owa typowa śląska tożsamość miała mieć charakter polski, czemu służyły działania określane mianem „integracyjnych” i „edukacyjnych”. Działania te zostały wzmocnione w latach 70. w obliczu coraz liczniejszej emigracji do Niemiec (przede wszystkim do RFN). Widać to w strategii przyjętej w 1974 r. w województwie opolskim. Jednakże jej efekty były minimalne, a program przyjęty w 1979 r. opierał się już na wzmocnieniu integracji ideologicznej i społecznej, odchodząc od kwestii etnicznej.

Po roku 1989 nastąpiła zmiana polityki państwa w odniesieniu do mniejszości (Kamusella, 2012). Polska uregulowała swoje stosunki sąsiedzkie szeregiem umów bilateralnych, które m.in. gwarantowały prawa osób należących do mniejszości narodowych (np. art. 20 *Traktatu między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* z dnia 17 czerwca 1991 r.). Rzeczpospolita stała się także państwem-stroną wielostronnych konwencji międzynarodowych, w tym *Europejskiej karty języków regionalnych i mniejszościowych* z dnia 5 listopada 1992 r. (ratyfikacja w 2009 r.) oraz *Konwencji ramowej o ochronie mniejszości* z dnia 1 lutego 1995 r. (ratyfikacja w 2000 r.). Autor wskazuje jednak, że Polska, choć w dużej mierze wywiązuje się ze swoich zobowiązań międzynarodowych, traktuje je w sposób wybiórczy i w pewnym stopniu niezgodny z ich duchem. W odniesieniu do tego problemu Kamusella omawia rekomendacje zawarte w opiniach Komitetu Doradczego w sprawie przestrzegania Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości (dziś można zwrócić uwagę na trzy: Opinia 2, Opinia 3 i Opinia 4), które podnoszą kwestię dążenia Ślązaków do bycia uznanym przez prawo (a zwłaszcza potrzebę uznania języka śląskiego w celu jego ochrony) oraz wielokrotne już odmowy polskich władz.

Do tej problematyki zaliczyć można także działania podejmowane przez samych Ślązaków w celu wyrażenia wobec władz polskich potrzeby prawnego

uznania śląskiej mniejszości etnicznej oraz jej języka. W tym zakresie artykuł Sary Marondel i Tomasza Pietrzykowskiego dostarcza rozległej analizy rozwoju dążeń Ślązaków do uznania oraz podejmowanych przez nich działań mających na celu oddziaływanie na kształt polityki etnicznej w Polsce (Marondel i Pietrzykowski, 2021). Analiza w ich artykule została przeprowadzona z wykorzystaniem metody socjologiczno-prawnej. Omawiana praca prezentuje powstanie ruchu etnoregionalistycznego na Górnym Śląsku na początku lat 90. XX w. Dalej przechodzi do metodologii przeprowadzania spisów powszechnych w Polsce oraz ich wyników w zakresie ilości deklaracji przynależności do narodowości śląskiej. Duża część analizy została poświęcona walce sądowej (na arenie krajowej oraz międzynarodowej) o rejestrację Związku Ludności Narodowości Śląskiej (w latach 1996–2011) i Stowarzyszenia Osób Narodowości Śląskiej (2011– do teraz). Analiza uwzględniła treść orzeczeń sądowych oraz badanie obowiązujących norm prawnych. W dalszej części podjęte zostały rozważania dotyczące polityki etnicznej w Polsce, w tym analiza przepisów zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Badacze omówili także kilka już nieudanych prób mających na celu uznanie Ślązaków za mniejszość etniczną lub języka śląskiego za język regionalny w polskim prawie (przedkładane projekty ustaw o zmianie *Ustawy z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym*). W tym zakresie analiza objęła także opinie ekspertów powstałe w ramach procesu legislacyjnego (zob. Kamusella, 2012; Janusz, 2011, 625–8).

Trzy dekady dążeń przedstawicieli górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego, mających na celu możliwość korzystania przez Ślązaków z praw i ochrony należnej innym grupom etnicznym i narodowym niż polska grupa dominująca są ewenementem w skali kraju. Choć należy zauważyć, że w ostatnich latach Kaszubi, w tym przede wszystkim Kaszëbskô Jednota, także domagają się uznania ich za mniejszość etniczną przez polskie prawo (język kaszubski jest już uznany za język regionalny).

POLITYKA EDUKACYJNA I POLITYKA PAMIĘCI

Polityka pamięci i upamiętnianie wydarzeń historycznych jest tematem pracy Korbiniána Böcka (Böck, 2017). W swoim artykule opisuje on budowę i symbolikę amfiteatru oraz mauzoleum żołnierzy Freikorpsu, wybudowanych na górze św. Anny. Monumenty te były tworzone w latach 1936–1938, na zlecenie

narodowo-socjalistycznych władz regionu Górnego Śląska (jego części leżącej w tym czasie w Rzeszy). Miały się stać symbolem niemieckiej woli samostanowienia i bastionem na górnośląskim pograniczu między „germańskością” a „słowiańskim wschodem”. Upamiętniały wygraną przez żołnierzy Freikorpsu bitwę, ale miały także podkreślać niesprawiedliwość „decyzji wersalskich”, na skutek których podzielono Górny Śląsk. Ich celem było także wzmocnienie mitu założycielskiego Trzeciej Rzeszy. Stworzono tak zwaną „wspólną ofiar” lub „braterstwo krwi”, które obejmowały nie tylko poległych w czasach Trzeciej Rzeszy, ale także żołnierzy Freikorpsu (walczących o granice Niemiec po I wojnie światowej) oraz „męczenników ruchu narodowo-socjalistycznego”. Mauzoleum zostało zniszczone w 1945 r., na jego miejscu w 1955 r. stanął polski pomnik Czynu Powstańczego.

Opracowanie dotyczące polityki edukacyjnej, w odniesieniu do doboru zatrudnianych nauczycieli, w okresie po II wojnie światowej, zostało napisane przez Machtelda Venkena jako analiza porównawcza wschodniej części regionu Górnego Śląska w Polsce i regionu Eupen-St. Vith-Malmedy w Belgii (Veneken, 2014). W przypadku Górnego Śląska badanie obejmowało meta-analizę istniejącej literatury naukowej, socjologicznej i historycznej, tworzonej głównie przez badaczy polskich. Autor tej pracy wskazuje, że większość nauczycieli z Górnego Śląska zginęła w czasie wojny lub opuściła (albo została zmuszona do opuszczenia) region po wojnie. Dlatego też po II wojnie światowej duża część nauczycieli została sprowadzona na Górny Śląsk z tzw. Kresów Wschodnich oraz z Polski centralnej. Preferowano nauczycieli młodych, niemających doświadczenia w nauczaniu w okresie dwudziestolecia międzywojennego. Jednym z kryteriów zatrudnienia stała się także przynależność do partii robotniczej. Celem doboru nauczycieli była zarówno polonizacja tego obszaru, jak i krzewienie ideologii socjalistycznej.

Edukacja obejmowała nie tylko nauczanie języka urzędowego (polskiego) oraz poszerzenie wiedzy uczniów, ale też promowanie preferowanej przez władze wersji historii regionu (Veneken, 2014). Także świadectwa nauczycieli z tego okresu wskazują, iż uważali oni, że ich misją kulturową było krzewienie polskości na Górnym Śląsku. Celem nauczania w tym regionie było przede wszystkim stworzenie klasy wykwalifikowanych robotników do pracy w zakładach przemysłowych. Dopiero po 1956 r. przeprowadzono pewne reformy mające podnieść poziom szkolnictwa. Omawiana praca pokazuje także, że mimo różnic ideologicznych w Belgii i Polsce w tamtym okresie, dążenia do ujednoczenia składu etnicznego obszarów pogranicznych poprzez odpowiadające narracji władzy państwowej działania oświatowe przebiegały w podobny sposób.

Tematyka polityki pamięci oraz programów nauczania we współczesnych szkołach została podjęta w pracy Krzysztofa Jaskułowskiego i Piotra Majewskiego (Jaskułowski i Majewski, 2020). Badacze zastosowali metodę wywiadów bezpośrednich, półstandardowych, z 25 aktywnymi zawodowo nauczycielami historii. Celem ich pracy było zbadanie sposobów interpretowania przez nauczycieli oficjalnych źródeł wiedzy, które są efektem wdrażania państwowej polityki pamięci, tzn. zatwierdzonych podręczników szkolnych. Badacze wskazują, że wiele elementów z polskiej narracji narodowej, opartej na założeniu homogeniczności etnicznej narodu polskiego, zostało przyjętych przez władze komunistyczne po roku 1945. Mimo transformacji ustrojowej oraz przemian systemu prawnego, ta etnonacjonalistyczna narracja, zwłaszcza w zakresie polityki pamięci, wciąż przeważa w podręcznikach szkolnych, co potwierdzają badania oparte na analizie treści, prowadzone już wcześniej przez innych badaczy, do których odnoszą się autorzy.

W omawianej pracy zostały wyróżnione trzy typy nauczycieli historii uczących w regionie Górnego Śląska, sklasyfikowane pod kątem ich stosunku do polskiego nacjonalizmu: radykałowie, konformiści i malkontenci (Jaskułowski i Majewski, 2020). Radykałowie wskazują, że edukacja szkolna powinna koncentrować się przede wszystkim na historii narodu polskiego i ma służyć budowaniu postaw określanych przez nich samym mianem patriotycznych. Dla tych nauczycieli historia Górnego Śląska powinna być pokazywana w kontekście polskości tego regionu i odbudowy państwa polskiego po I wojnie światowej. Malkontenci podkreślają dużą rolę kształcenia historycznego w kontekście europejskim i regionalnym. Przeciwwstawiają się ukazywaniu historii w sposób tendencyjnie etnonacjonalistyczny, który może prowadzić do ksenofobii. Wskazują, że nauczanie historii powinno także ukazywać specyfikę regionu Górnego Śląska, pokazywać nie tylko różnorodność, ale też poszerzać kontekst narracji historycznej poza agendę mającą na celu ujednoczenie etniczne i ideologiczne państwa. Sprzeciwiają się narracji o historii, którą określają mianem „Warszawocentrycznej”. Narracja ta, w ich mniemaniu, jest podporządkowana celom politycznym władz państwowych. Starają się także pokazywać niuanse historii Górnego Śląska zarówno w kontekście ponad 500 lat historii tego regionu poza Polską, jak i w kontekście indyferentności narodowej mieszkańców, zwłaszcza na początku XX w. Dla nich patriotyzm oznacza codzienne wypełnianie swoich obowiązków obywatelskich wobec państwa.

Górny Śląsk jest z dwóch powodów dobrym przykładem powstawania konfliktu na tle polityki pamięci oraz nacjonalistycznie ukierunkowanej polityki

edukacyjnej. Po pierwsze jako region pogranicza, jego przynależność państwowa zmieniała się w ostatnich stuleciach. Zwłaszcza w okresie XX w. zmiany te były dynamiczne, a przypadają już na okres w zasadzie powszechnego dostępu do edukacji oraz dostępu do informacji, prasy i innych form kultury. Dawało to władzom państwowym narzędzia do wytwarzania oraz upowszechniania pożądanego przez nich narracji o historii, kulturze i społeczeństwie. Po drugie jest to region, w którym oprócz ludności należącej do dwóch rywalizujących grup narodowych (Polaków i Niemców), istniała także ludność rdzenna, tworząca wspólnotę o odmiennej kulturze. Ludność, która także w różny od pozostałych grup sposób przeżywała i interpretowała wydarzenia historyczne, co w zasadzie w debacie publicznej, dyskursie naukowym oraz w literaturze zaczęło uwidaczniać się w postaci specyficznej dla Ślązaków pamięci zbiorowej dopiero w ostatnich trzech dekadach. Wcześniej była to pamięć rodzinna, utajona, która funkcjonowała tylko wśród członków grupy etnicznej. Analiza zawarta w tym podrozdziale wyraźnie wskazuje, że polityka edukacyjna służy (i służyła w przeszłości) rozpowszechnianiu oficjalnej, przyjętej przez władze państwowe, polityki pamięci. Ta zaś służy legitymizacji aktualnych celów i dążeń politycznych, czasami doraźnych, a czasami długofalowych. Choć nie tylko Górny Śląsk jest regionem spełniającym warunki powstania konfliktu między oficjalną polityką pamięci a pamięcią zbiorową ludności, to skala i natężenie tego zjawiska w tym przypadku jest wyjątkowa.

EWOLUCJA RUCHU ETNOREGIONALISTYCZNEGO NA GÓRNYM ŚLĄSKU

O ruchu etnoregionalistycznym na Górnym Śląsku trudno mówić bez nawiązania do autonomii województwa śląskiego w latach 1922–1945. Jednakże do tego problemu spośród wyłonionych do analizy prac odnosi się tylko jedna i to pośrednio. Jest to artykuł Witolda Marconia, który za pomocą metody biograficznej prezentuje losy posła do Sejmu Śląskiego II i III kadencji, Zygmunta Glücksmana (Marcoń, 2008). Ten sam autor w swoim dorobku ma także monografię zawierającą historyczno-prawną analizę działalności Sejmu Śląskiego i funkcjonowania śląskiego województwa autonomicznego (Marcoń, 2009).

Problematyka ewolucji współczesnego (od 1989 do dziś) ruchu etnoregionalistycznego na Górnym Śląsku w literaturze przedmiotu może być zakwalifikowana do kilku kategorii: ideologia, problem uznania (omówione powyżej) oraz

działalność organizacji społecznych i politycznych, ujęta w tym podrozdziale. Obie prace dotyczące bezpośrednio tego zagadnienia zostały napisane przez Annę Muś.

Pierwszy z artykułów oparty został na metodzie porównawczej (Muś, 2019). Autorka, stosując kryteria zaproponowane w projekcie *All Minorities At Risk* (Birbir i in., 2009), bada ewolucję dwóch ruchów etnoregionalistycznych: górnośląskiego w Polsce i morawsko-śląskiego w Czechach. Praca ta omawia działalność organizacji związanych z tymi ruchami oraz założenia ideologiczne przez nie prezentowane. Pokazuje rolę żądań polityczno-regionalnych (np. żądanie autonomii regionu), żądań społecznych i ekonomicznych (np. problemy związane z transformacją gospodarczą) oraz rolę politycyzacji etniczności we wzmacnianiu bądź osłabianiu obydwu ruchów.

Morawsko-śląski ruch etnoregionalistyczny swoje największe sukcesy (w tym wyborcze) odnosił w latach 90. XX w. W 2006 r. jedna z organizacji, Moravian Movement, stała się częścią europejskiej partii: Wolny Sojusz Europejski (European Free Alliance, EFA). Górnośląski ruch etnoregionalistyczny zyskał na popularności w zasadzie na początku XXI w., co można łączyć ze zwiększeniem przez organizacje tworzące ten ruch nacisku na elementy etniczne: dążenie do uznania języka śląskiego i uznania Ślązaków jako mniejszości etnicznej. Ruch Autonomii Śląska, największe stowarzyszenie autonomistycznej frakcji górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego, stało się członkiem EFA już w 2004 r.

Drugi z tekstów dotyczy sposobów wykorzystywania elementów śląskiej tożsamości etnicznej przez stowarzyszenia i partie polityczne tworzące górnośląski ruch etnoregionalistyczny. Badania autorki zostały oparte na analizie treści oraz wywiadach w grupach fokusowych z organizacjami należącymi do tego ruchu (Muś, 2021). Omawiane organizacje przedstawiały się jako reprezentanci Ślązaków i mieszkańców regionu Górnego Śląska. W tym zakresie możemy wyróżnić dwa typy reprezentacji: merytoryczną (*substantive representation*) i opisową (*descriptive representation*) (Pitkin, 1967). Elementy śląskiej tożsamości były wykorzystywane przez organizacje oraz partie z uwzględnieniem obu tych typów.

Reprezentacja merytoryczna (konkretne postulaty programowe):

- żądanie uznania języka śląskiego za język regionalny,
- propozycje rewitalizacji śląskich miast, uwzględniające zachowanie krajobrazu,
- upamiętnianie elementów związanych z pamięcią zbiorową typową dla osób pochodzących z rodzin zamieszkujących Górny Śląsk od pokoleń,

- promowanie deklarowania śląskiej narodowości w czasie spisów powszechnych oraz dążenie do zapewnienia uznania Ślązaków jako mniejszości etnicznej przez polskie prawo,
- żądanie pogłębienia decentralizacji państwa polskiego w taki sposób, by więcej decyzji mogło być podejmowanych na poziomie lokalnym i regionalnym.

Reprezentacja opisowa (sposób prezentowania organizacji i kandydatów):

- wykorzystywanie etnolektu (języka) śląskiego w czasie kampanii,
- podkreślanie związków kandydatów z Górnym Śląskiem,
- wykorzystywanie elementów śląskiej obyczajowości oraz śląskiej symboliki (np. tyta),
- publiczne deklarowanie śląskiej tożsamości.

W konsekwencji można wskazać, że elementy śląskiej tożsamości są wyraźnie obecne w programach i kampaniach organizacji należących do górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego. Mamy też do czynienia z wyraźną polityczacją śląskiej etniczności. Aktywność i pewne sukcesy wyborcze (zwłaszcza w wyborach samorządowych) proto-partii oraz partii politycznych o charakterze etnoregionalistycznym, reprezentujących śląską grupę etniczną, nie mają swojego odpowiednika w skali kraju.

ZACHOWANIA POLITYCZNE I CENZUSY

Poniższy podrozdział obejmuje problematykę autoidentyfikacji w spisach powszechnych (przez samych Ślązaków) i kryteria przyporządkowania ich do wybranych grup (tworzone przez władze państwowe). Złożony problem poprawności i dokładności „sposobów mierzenia” identyfikacji narodowo-etnicznych w ramach badań oraz w ramach statystyk państwowych został omówiony w literaturze przedmiotu (Bochsler i in., 2021) i w tym miejscu jest jedynie sygnalizowany. Dalej, ten podrozdział zawiera rozważania związane z zachowaniami politycznymi. Obejmują one różne zbiorowe działania mające na celu poparcie dla dążeń politycznych proponowanych przez aktywistów górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego lub aktywistów polskich i niemieckich ruchów narodowych, oraz zachowania wyborcze.

Joanna Lusek opisała strajki szkolne w Bytomiu w roku 1906 i 1920 (Lusek, 2017). Jej badania obejmowały analizę aktów prawnych, państwowych danych statystycznych i raportów (w tym Polskiego Komisariatu Plebiscytowego dla

Górnego Śląska w Bytomiu). Autorka wskazuje, że w 1905 r. około 60% populacji Bytomia i okolic mówiła w języku polskim lub była dwujęzyczna. Około 40% mieszkańców mówiło tylko w języku niemieckim. Celem strajków w szkołach w Bytomiu w 1906 r. było wprowadzenie nauczania religii w szkole w języku polskim. Jednakże, były one wyizolowanymi incydentami, które nie zdobyły nawet poparcia działaczy polskiego ruchu narodowego. Strajki spotkały się ze zdecydowaną i ostrą reakcją władz niemieckich. Zmiana nastąpiła w 1918 r., kiedy władze niemieckie umożliwiły nauczanie religii w języku polskim. Wprowadzenie takich zajęć było możliwe na prośbę rodziców. Jednak nie znalazło to większego zainteresowania wśród mieszkańców Bytomia. W 1919 r. umożliwiono nauczanie języka polskiego w ramach podstawowego curriculum, pozwolono także na używanie śląszczyzny. Na wniosek rodziców 22% uczniów Bytomia i okolic miało możliwość uczyć się języka polskiego. Według Reportu Polskiego Komisariatu Plebiscytowego dla Górnego Śląska w Bytomiu nauczanie odbywało się w śląskim dialekcie (określenie pochodzi z oryginału). Już w 1919 r. okazało się, że istnieje potrzeba sprowadzenia nauczycieli języka polskiego z Wielkopolski. Dla niektórych z nich nauczanie języka polskiego było nie tylko pracą, ale także misją kulturowo-ideologiczną. Prowadzono również zajęcia z historii polski, polskiej kultury i języka polskiego dla dorosłych. Nauczyciele doświadczali dyskryminacji ze strony władz szkół oraz części populacji. W 1920 r. wybuchł kolejny strajk, w którym żądano przede wszystkim wprowadzenia nauczania także innych przedmiotów w języku polskim na niższym szczeblu edukacji oraz zaprzestania dyskryminacji polskich nauczycieli. Autorka w konkluzji stwierdza, że strajki szkolne w 1906 i 1920 r. miały wpływ na narodziny polskiej tożsamości narodowej na Górnym Śląsku.

Dariusz Gierczak przeprowadził badania przy zastosowaniu metody analizy danych zastanych oraz literatury przedmiotu – meta-analiza (Gierczak, 2015). Badacz wskazuje, że wyniki wyborów na Górnym Śląsku już w okresie przedplebiscytowym i okołoplebiscytowym były interpretowane w celach politycznych przez władze centralne (niemieckie), choć wcale nie były jednoznaczne i nie oddawały ani identyfikacji etnicznej Ślązaków, ani ich preferencji narodowo-państwowych. W wyborach w 1912 r. polscy delegaci otrzymali nawet o połowę mniej głosów niż wynikałoby to z prostego przeliczenia części elektoratu posługującego się na co dzień językiem polskim (lub śląszczyzną) na głosy. W wyborach w 1919 r. polscy kandydaci otrzymali 55% głosów w obszarze objętym plebiscytem. Jednakże, w 1921 r., w czasie plebiscytu na przynależność obszaru plebiscytowego do Polski oddano nieco ponad 40% głosów. Analiza ta

pokazuje, że nie mieliśmy do czynienia z prostym przełożeniem narodowości czy etniczności na zachowania polityczne (ani zachowania wyborcze, ani głosowanie w plebiscycie). Autor dokonuje też szczegółowej analizy tych głosowań w podziale na okręgi. Dalej Gierczak wskazuje, że w ramach cenzusów przeprowadzonych w latach 1921 i 1931 (w śląskim województwie autonomicznym) kryterium przynależności etnicznej określał tylko używany język, co w przypadku Górnego Śląska nie było i nie jest kryterium w pełni miarodajnym.

Po 1989 okazało się, że w Polsce, paradoksalnie, łatwiej było zaakceptować dość liczną mniejszość niemiecką niż mniejszość śląską (Gierczak, 2015). Kiedy w spisach powszechnych po 2000 r. Ślązacy stali się najliczniejszą (choć nieuznaną) mniejszością w Polsce, spowodowało to konsternację i kontrowersje w debacie publicznej. Co zaskakujące, według autora liczba osób deklarujących przynależność do śląskiej narodowości jest wyższa niż liczba osób pochodzących z rodzin zamieszkujących ten region od wielu pokoleń (przeliczona na podstawie modeli uwzględniających zmiany demograficzne w regionie). Wskazuje to, że śląska grupa etniczna, współcześnie, jak każda grupa narodowa lub etniczna, jest przede wszystkim konstrukcją społeczną (wspólnotą wyobrażoną).

W odniesieniu do czasów nam bliższych, badania sondażowe w zakresie poparcia społecznego dla żądań wysuwanych przez etnoregionalistów prowadził Patryk Orlewski na próbie 120 osób w 10 wybranych gminach Górnego Śląska (gmin leżących w historycznych granicach regionu oraz w obszarze dzisiejszego województwa śląskiego) (Orlewski, 2019). Wśród badanych prawie połowa zadeklarowała narodowość tylko śląską, podobna ilość śląską i polską, tylko mały odsetek respondentów zadeklarował inną. Wśród badanych: 69% uważało, że język śląski powinien być nauczany w szkołach; 59% uważało, że nazwy miejscowości na Górnym Śląsku powinny być dwujęzyczne; 90% uważało, że język śląski powinien zostać uznany za język regionalny. Dalej, 51% respondentów wskazało, że Górny Śląsk powinien stać się województwem autonomicznym. Badanie pokazało także, że relacje respondentów z Niemcami (w tym przedstawicielami mniejszości niemieckiej w Polsce) są lepsze niż ich relacje z Polakami. Jednakże respondenci nie byli w stanie wymieniwać przykładów dyskryminowania przez grupę dominującą.

Agnieszka Turska-Kawa i Rafał Glajcar przeprowadzili badania metodą wywiadu bezpośredniego (wywiady częściowo skategoryzowane z mieszkańcami) (Turska-Kawa i Glajcar, 2022). Dotyczyły one reprezentowania interesu Śląska i Ślązaków przez partie polityczne i inne ugrupowania o charakterze politycznym (proto-partie). Analiza uwzględniała z jednej strony trendy w odpo-

wiedziach (aspekt ilościowy), a z drugiej strony badanie procesów kognitywnych (aspekt jakościowy). Należy podkreślić, że próba do badań została wyłoniona z populacji całego województwa śląskiego. Wśród respondentów 22 (41%) pochodziło z obszarów nienależących do ziem Górnego Śląska, a 32 (59%) pochodziło z ziem zaliczanych do tego regionu. Kryteria doboru próby nie obejmowały przynależności etnicznej respondentów, a pytanie o tę przynależność nie znalazło się w metryczce.

Badania prowadzone przez tych badaczy wykazały generalną niechęć do polityki wśród respondentów, wielu z nich nie chciało w ogóle rozmawiać na tematy polityczne lub wprost mówiło, że się tym nie interesuje. Ponadto pytania dotyczące konkretnych polityków często wzbudzały negatywne reakcje i komentarze. Wielu respondentów wskazywało, że Śląsk i Ślązacy są traktowani przedmiotowo przez partie polityczne w czasie kampanii wyborczych, a obietnice składane mieszkańcom tego regionu bardzo rzadko są dotrzymywane.

Ponadto wśród respondentów:

- 65% nie było w stanie wskazać ugrupowania, które reprezentowałoby interesy Ślązaków;
- 39% nie było w stanie wskazać żadnego polityka aktywnie działającego w regionie;
- 50% nie było w stanie wymienić żadnej partii regionalistycznej;
- 9% oddało głos na Śląską Partię Regionalną w wyborach samorządowych w 2018 r.

W omawianym badaniu jako najważniejsze interesy regionu, wymagające reprezentacji, wymieniono: zabezpieczenie interesów ekonomicznych Śląska (w tym ochrona kopalni przed zamknięciem), bezpieczeństwo kulturowe Ślązaków (w tym promocja regionu i jego kultury oraz wiedzy o regionie) i polepszenie jakości życia mieszkańców regionu. Wskazano także, że potrzebna jest odrębna reprezentacja interesów Śląska oraz jego mieszkańców.

Problematyka budowania społeczeństwa obywatelskiego na Górnym Śląsku została omówiona przez Roberta Geislera (Geisler, 2005). To omówienie wykorzystuje przykład populacji Górnego Śląska, w części leżącej w województwie śląskim, do szerszej refleksji na temat społeczeństwa polskiego po 1989 r.

Powyższe rozważania wyraźnie sygnalizują, że wśród ludności Górnego Śląska, zwłaszcza o śląskiej tożsamości etnicznej, mamy do czynienia z istnieniem odrębnych interesów oraz potrzebą ich reprezentacji politycznej. Owe interesy oraz potrzeba reprezentacji uwidaczniają się w badaniach prowadzonych z różnych perspektyw naukowych. Równocześnie należy zauważyć, że część

z postulatów sygnalizowanych powyżej niewątpliwie doprowadzi do powrotu debaty na temat podziału administracyjnego w Polsce (debata ta pojawiała się także poza Górnym Śląskiem). Podziału, który w przypadku województwa śląskiego został przeprowadzony sztucznie – w województwie tym połączono ziemie historycznie i kulturowo różniące się od siebie (obszary Górnego Śląska oraz Małopolski). Nietrudno zauważyć, że przynajmniej niektóre z zarysowanych powyżej interesów będą stały w sprzeczności z dążeniami ludności nieidentyfikującej się jako Ślązacy (zarówno w rozumieniu grupy etnicznej, jak i w szerszym ujęciu wspólnoty regionalnej). Można wskazać, że silne poczucie odrębności, przejawiające się między innymi w poparciu dla postulatu odtworzenia statusu autonomii terytorialnej, jest wyjątkowe dla tego regionu. Wynika to z faktu, że w Polsce tylko województwo śląskie (choć w innych granicach niż dzisiejsze) posiadało status autonomicznego w latach 1922–1945.

INNE POLITYKI PUBLICZNE

Oprócz polityki etnicznej oraz działalności organizacji etnoregionalistycznych na Górnym Śląsku naukowcy odnoszą się także do innych polityk publicznych w kontekście specyfiki badanego regionu. Zostaną one tu omówione jedynie pokrótce.

Pierwszą z takich kwestii jest powstanie Górnośląsko-Zagłębiowskiej Metropolii [GZM]. Zagadnienia związane z możliwością powołania metropolii w rejonie Górnego Śląska i Zagłębia badały za pomocą metody analizy danych zastanych, wykorzystując modelowanie, Alicja Szajnowska-Wysocka i Elżbieta Zuzańska-Żyśko (Wysocka i Zuzańska-Żyśko, 2013). Ich badania obejmowały potencjał miast tego regionu oraz możliwe zagrożenia dla projektu metropolitalnego. Nowszą pracę, już po utworzeniu GZM, napisał Tomasz Kaczmarek. Powstała ona z wykorzystaniem jednej z metod socjologiczno-prawnych, tzw. *policy research*, która obejmowała analizę aktów prawnych oraz kontekst społeczno-polityczny ich przyjmowania (Kaczmarek, 2021). Artykuł dotyczy reformy obszarów metropolitalnych w Polsce. Rekomenduje on uregulowanie sytuacji prawnej tych obszarów na zasadzie odrębnych aktów prawnych uchwalonych dla każdej metropolii z osobna, dostosowanych do warunków danego obszaru. Wskazuje, że uwzględnienie obszarów metropolitalnych w polityce rozwoju państwa miało miejsce wraz z przyjęciem w 2010 r. *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego*, choć w praktyce dynamiczny rozwój tych obszarów trwał już od

1990 r. Omawiane rozważania obejmują szereg problemów politycznych i funkcjonalnych, jakie napotkały próby stworzenia sposobu zarządzania metropoliami w ujednoliconym modelu *top-down*. Jedyną aktualnie funkcjonująca metropolią, utworzoną na podstawie ustawy (model *top-down*), ale w sposób jednostkowy i dostosowany do warunków danego obszaru, jest Górnośląsko-Zagłębiowska Metropolia (utworzona w 2017 r.). Jednak pamiętać należy, że na obszarze Górnego Śląska już wcześniej funkcjonowały stowarzyszenia miast, gmin i powiatów, utworzone w modelu *bottom-up*: Śląski Związek Gmin i Powiatów (utworzony w 1991 r.) – dalej funkcjonujący – oraz Górnośląski Związek Metropolitalny (utworzony w 2007 r.) – który został rozwiązany i zastąpiony przez Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię.

Druga polityka szczegółowa to polityka energetyczna w kontekście wykorzystywania węgla i innych paliw kopalnych. Historycznie (przed transformacją ustrojową) region Górnego Śląska był silnie zindustrializowany. Funkcjonowały tam duże zakłady przemysłowe: kopalnie, huty, ale także różne fabryki (m.in. przemysłu chemicznego). W okresie industrialnym znaczące szkody środowiskowe oraz dla zdrowia publicznego były wiązane właśnie z przemysłem na Górnym Śląsku. Jednym ze szkodliwych zjawisk było zjawisko smogu. Mimo upływu ponad 30 lat od transformacji oraz postępującego przekształcania regionu w region postindustrialny, smog pozostał poważnym zagrożeniem. Zjawisko to badała w kontekście polityki publicznej Katarzyna Tobór-Osadnik, wykorzystując jedną z metod socjologiczno-prawnych, tzw. *policy research* (Tobór-Osadnik, 2019). Jej badania wskazują, że w latach 2004–2014 średnio 3/4 emisji szkodliwych substancji przyczyniających się do zjawiska smogu pochodziło z transportu i domów prywatnych, a tylko 11 % z przemysłu. Dlatego też działania w zakresie polityki publicznej w ostatniej dekadzie zostały w tym regionie skierowane na podmioty indywidualne i gospodarstwa domowe. Sejmik województwa śląskiego przyjął w 2017 r. tzw. „uchwałę antysmogową” (*Uchwała nr V/36/1/2017*), ale już w latach 90. XX wieku pojawiły się pierwsze programy proekologiczne fundowane przez Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. Badaczka wskazuje, że bardzo duży poziom zanieczyszczenia powietrza jest wykrywany w południowej części województwa śląskiego (omówione szczegółowo zostały obszary leżące na Śląsku Cieszyńskim). Powiaty, takie jak Cieszyn i Skoczów, są przez nią omawiane jako pozytywne przykłady działań podejmowanych przez władze lokalne w celu ograniczenia zanieczyszczenia powietrza.

DYSKUSJA

Problematyka politycyzacji śląskiej etniczności badana była z zastosowaniem metody historycznej i jakościowej analizy treści. Dlatego też Kamusella już w 2012 r. wskazał na następujący problem: „Obecnie, ze względu na brak takich badań, brak jest jasności co do tego, jak Ślązacy wyłonili się jako grupa, co myślą o swojej sytuacji obecnie i jakich zmian (jeśli w ogóle) mogą pragnąć. Jeszcze do niedawna historia, a nawet sama reprezentacja interesów Ślązaków były *a priori* włączane w czeską, niemiecką lub polską narrację narodową” (Kamusella, 2012, 42–43; tłumaczenie własne).

Od tego czasu powstały prace naukowe analizujące za pomocą badań sondażowych związki pomiędzy tożsamością etniczną a zachowaniami politycznymi Ślązaków (Orlewski, 2019; Muś, 2021b). Podobnie pojawiły się też prace stosujące metodę wywiadów bezpośrednich pogłębionych, omawiające kulturowe, społeczne i ekonomiczne konsekwencje tożsamości śląskiej dla jednostki (Kijonka, 2016). Wciąż jednak są to dopiero początki analizowania tego zagadnienia.

Dalej, brakuje prac poświęconych zagadnieniu wyłonienia się Ślązaków jako grupy. Od kiedy możemy faktycznie mówić o powstaniu tożsamości śląskiej jako odrębnej tożsamości zbiorowej? Dlaczego nie doszło do powstania narodu śląskiego? Dlaczego doszło do politycyzacji śląskiej etniczności? Są to pytania, na które nie udzielono jeszcze holistycznej odpowiedzi i które wymagają dalszych badań.

Ponadto niewiele z omawianych prac porusza problematykę tożsamości śląskiej w części Górnego Śląska leżącej dziś na terytorium Republiki Czeskiej. W czasie spisu powszechnego z 2021 r. około 30 tysięcy osób mieszkających w Czechach zadeklarowało narodowość śląską. Również ruch etnoregionalistyczny na północy Czech w zasadzie od swego zarania czerpał z tożsamości morawskiej i śląskiej. Mimo to tematyka ta w bardzo niewielkim zakresie jest omawiana w badanych pracach.

Ideologia górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego była badana za pomocą dwóch metod: analizy treści oraz wywiadów bezpośrednich. Część prac dotyczących polityki etnicznej i problemu uznania, opartych na metodzie socjologiczno-prawnej, też odnosiła się do tego zagadnienia. Jest to w zasadzie problem dobrze zbadany w swojej rozciągłości tematycznej i czasowej. Można jednak wskazać dwa zagadnienia, których analiza mogłaby przynieść interesujące rezultaty.

Po pierwsze brakuje analizy ekonomiczno-społecznej, która podjęłaby próbę zbadania zależności między transformacją gospodarczą, choćby relatywnym poczuciem ubożenia przez mieszkańców regionu, a poparciem dla żądania autonomii terytorialnej Górnego Śląska. Jaka jest rola czynników ekonomicznych w poparciu dla etnoregionalistów, a zwłaszcza frakcji autonomistów? Czy w czasie powstawania pierwszych organizacji etnoregionalistycznych ich działacze poruszali tematy ekonomiczne i problem bezrobocia? I w końcu: jakie założenia ekonomiczne leżą u podstaw żądania autonomii?

Po drugie niewiele prac analizowało zależności między górnośląskim etnoregionalizmem a sytuacją mniejszości niemieckiej w regionie. Niektóre z istniejących opracowań naukowych pokazują, że wraz ze wzrostem ilości członków w organizacjach śląskich spada ilość członków organizacji mniejszości niemieckiej (Trościak, 2016). Wydaje się więc, że interesy organizacji obu tych mniejszości są przynajmniej w jakimś stopniu sprzeczne. W konsekwencji powstają co najmniej dwa pytania. Czy istnieje miejsce na współpracę między górnośląskimi etnoregionalistami a mniejszością niemiecką? Jak pogodzić interesy obu tych grup?

Polityka etniczna państwa polskiego jest tematem relatywnie rzadko poruszonym przez badaczy. Jednak istnieje pewna liczba opracowań dotyczących najważniejszego problemu polityki etnicznej: praw mniejszości narodowych i etnicznych. Temat ten jest także poruszany w kontekście dążeń politycznych Ślązaków oraz sukcesu Kaszubów w ich walce o uznanie języka kaszubskiego za język regionalny. W większości z tych badań (także w pracach omawianych w tym artykule) stosuje się trzy metody: historyczną, socjologiczno-prawną oraz inne metody prawnicze, w tym metodę dogmatyczną. Brakuje w tym zakresie badań empirycznych, stosujących metodę wywiadów lub metodę badań sondażowych, które pozwalałyby na analizę dwóch elementów: uwarunkowań społecznych tworzenia założeń polityki etnicznej oraz efektów tej polityki. Analiza uwarunkowań społecznych pozwoliłaby na odpowiedź na pytanie: dlaczego polityka etniczna w Polsce została ukształtowana w taki sposób? A analiza efektów pozwoliłaby ocenić, czy cele założone przez władze państwowe zostały osiągnięte? Oraz: czy potrzeby osób należących do mniejszości zostały dzięki polityce publicznej zaspokojone?

Można także zauważyć, że omawiane prace w niewielkim stopniu poruszają problematykę relacji między Polakami (grupą dominującą) a Ślązakami (grupą niedominującą) na Górnym Śląsku. Jeśli temat ten jest poruszany, to pod kątem polityki etnicznej i zagadnień związanych z uznaniem.

Kolejną relatywnie rzadko poruszaną przez badaczy tematyką jest polityka pamięci (nazywana także polityką historyczną). Choć w czasie pogłębiającej się polaryzacji społeczeństwa polskiego, wynikającej w pewnym stopniu z różnic tożsamościowych, problemowi temu poświęca się coraz więcej uwagi. W tym kontekście o Ślązakach i Górnym Śląsku w zasadzie nie da się mówić bez odniesienia się do problemu znaczących różnic pomiędzy pamięcią zbiorową tej grupy etnicznej a oficjalną narracją o historii kreowaną przez polskie władze. Czy możliwa jest bardziej otwarta na różnorodność polityka pamięci wobec Górnego Śląska i Ślązaków? Jaka jest wiedza mieszkańców Polski o historii tego regionu, tak przecież odmiennej od historii Polski centralnej? Czy istnieje możliwość zaproponowania polityki pamięci, która będzie zbliżać, a nie dzielić? W jakim stopniu polityka pamięci jest tak naprawdę polityką zapomnienia i czy musi tak być? To tylko niektóre pytania, które można zadać. Analiza tych zagadnień powinna być, przynajmniej w jakimś stopniu, poparta badaniami empirycznymi.

W zakresie badań naukowych nad ewolucją górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego mamy do czynienia z dość rozbudowaną literaturą przedmiotu. Widać to także w materiale dobranym do analizy w tym artykule. Ponadto wiele innych analizowanych prac, choć zostało zakwalifikowanych do innej kategorii, tę problematykę porusza (Kamusella 2011; Dembinska 2013; Marondel i Pietrzykowski 2021). Co do dalszych kierunków badań, ciekawą mogłaby się okazać analiza mobilizacji etnoregionalistycznej na Górnym Śląsku na tle i w związku z innymi ruchami społecznymi w Polsce. Wykazano już, że część działaczy jednej z protagonistycznych organizacji tego ruchu, Związku Górnośląskiego, wywodzi się z Klubu Inteligencji Katolickiej w Katowicach (Muś 2021b). Można by prześledzić biografie działaczy tego ruchu z lat 90. pod kątem aktywności społecznej w ramach „Solidarności”. Dalej, interesującym byłoby zbadanie, czy działacze ruchu etnoregionalistycznego stali się także aktywnymi działaczami ruchów społecznych powstałych po 2015 r. (Komitetu Obrony Demokracji, Strajku Kobiet, itd.). Przydatna byłaby również analiza porównawcza ewolucji tego ruchu na tle podobnych zjawisk w Polsce i w Europie. W odniesieniu do dwóch górnośląskich partii etnoregionalistycznych, mamy także do czynienia z nierozwiązanym problemem teoretycznym: czy partie etnoregionalistyczne powinny być kategoryzowane w oparciu o inne podziały polityczne, w tym na osi prawica-lewica (Seiler, 2005)?

Kategoria „zachowania polityczne i cenzusy” objęła najbardziej zróżnicowaną grupę zagadnień. Miała ona na celu połączenie różnych badań opinii, postaw i zachowań ludności Górnego Śląska, związanych z polityką publiczną

oraz walką wyborczą. W ramach omawianych prac przeanalizowane zostały strajki, spisy powszechne, głosowania, poparcie dla postulatów politycznych i ocena reprezentacji politycznej. I choć wśród dobranego materiału znalazły się prace analizujące różne zagadnienia, wyraźny jest tu brak analiz kampanii wyborczych i wyników wyborczych w głosowaniach współczesnych. Należy wyraźnie zaznaczyć, że w literaturze polskiej problematyka ta jest omawiana szeroko, choć prace z tego zakresu nie znalazły się w bazie Web of Science Core Collection. Można, jedynie dla przykładu, wskazać kompleksowe i aktualne opracowanie zbiorowe pod redakcją Roberta Alberskiego i Marzeny Cichosz (Alberski i Cichosz, 2020). W większości tego typu opracowań województwo śląskie jest jedynie jednym z przedmiotów analizy, wyjątkiem jest tu *Vademecum Śląsk. Wybory samorządowe w województwie śląskim 2014* pod redakcją Macieja Marmoli, Joanny Podgórskiej-Rykały i Katarzyny Stelmach (Marmola, Podgórska-Rykała i Stelmach, 2014). Podsumowując, jest to tematyka dobrze opracowana pod względem teoretycznym i empirycznym w polskiej literaturze przedmiotu.

W omawianej kategorii istnieją jednak dwa problemy, mogące mieć konsekwencje praktyczne, które nie zostały jeszcze zbadane w sposób usystematyzowany i kompleksowy. Pierwszym zagadnieniem jest przyjmowany za oczywistość (zwłaszcza w dyskursie potocznym) konserwatyzm Ślązaków. Założenie to może wynikać z omówionego we wcześniejszych badaniach przywiązania członków tej grupy etnicznej do tradycyjnych wartości (Dembinska, 2013). Jednak wybory powszechne pokazują, że partie kategoryzowane jako konserwatywne uzyskują w większości okręgów, obejmujących głównie ziemie historycznie górnośląskie, niższe poparcie niż w skali kraju. Może wynikać to z faktu, że partie te często reprezentują także ideologię opartą na polskim nacjonalizmie. Ale możliwe jest także, że aprioryczne przypisanie Ślązakom jako grupie postaw konserwatywnych jest niesłuszne. Być może właśnie na to wskazuje osoba Łukasza Kohuta – europarlamentarzysty promującego śląskość i uważanego za reprezentanta Ślązaków, który jest członkiem partii Nowa Lewica. I choć, oczywiście, poglądy Ślązaków są zróżnicowane, to być może interesujące wyniki dałaby analiza umiejscowienia przedstawicieli tej grupy etnicznej na osi sporu ideologicznego konserwatyzm–liberalizm. Zwłaszcza rozkład tych poglądów wydaje się być problemem wartym pogłębionej analizy.

Drugim problemem niemającym jeszcze opracowania naukowego jest dyskryminacja Ślązaków ze względu na pochodzenie etniczne lub używany język. Zagadnienie to jest czasami sygnalizowane, jednak nie przeprowadzono na ten

temat badań empirycznych. Nie wiemy, czy do takiej dyskryminacji dochodzi? Jeśli tak, to na jaką skalę? I jakie przyjmuje formy?

Ostatnia kategoria objęła dwa zagadnienia: Górnośląsko-Zagłębiowską Metropolię oraz politykę energetyczną i transformację gospodarczą ukierunkowaną na ograniczanie zanieczyszczenia środowiska naturalnego. Oba te problemy w zasadzie zostały przedstawione w analizie powyżej. Można także wskazać na możliwe kierunki dalszych badań. W odniesieniu do GZM interesujące będzie niewątpliwie podjęcie próby oceny działania metropolii po dłuższym czasie jej funkcjonowania (5 lat, 10 lat). Czy utworzenie metropolii polepszyło jakość życia mieszkańców obszaru nią objętego? Czy usprawniło procesy zarządzania? Polityka energetyczna jest problemem w zasadzie globalnym. Na skalę regionalną można badać jedynie bardzo wąski jego zakres. Co nie oznacza, że nie należy tego robić. Praca analizowana powyżej z pewnością pokazała głębokie przemiany gospodarcze i społeczne, jakie zaszły w regionie Górnego Śląska. Wykazała też, że dziś to w dużej mierze sami mieszkańcy ponoszą odpowiedzialność za powstawanie smogu. Wdrażanie na poziomie regionalnym i lokalnym prośrodowiskowej polityki energetycznej powinno być przez naukowców na bieżąco monitorowane pod kątem jej efektywności. Dzięki temu możliwe będzie ewentualne dostosowywanie działań politycznych w oparciu o dane naukowe (*evidence-based policy* z całym ciężarem teoretycznym i praktycznym tego zagadnienia).

Zarysowany powyżej stan badań pozwala zauważyć dwa problemy związane z prowadzeniem badań naukowych w interesującej nas tematyce. Pierwszym z nich jest istnienie obszarów, w których nie prowadzono jeszcze badań. Można wskazać, że na niektóre z bardzo ważnych pytań, także praktycznych, nie uzyskano jeszcze odpowiedzi w oparciu o badania naukowe. Drugim problemem jest triangulacja danych. Niektóre z kategorii tematycznych omówionych powyżej są blisko związane z badaniami prowadzonymi za pomocą jednej lub dwóch metod badawczych, nawet jeśli są one prowadzone przez kilku badaczy w różnym czasie. W tych kategoriach wydaje się, że brakuje badań stosujących radykalnie odmienne metody badawcze.

KONKLUZJE

Prezentację wniosków rozpocznę od próby odpowiedzi na pytanie: Co zostało zbadane i opracowane w zakresie problematyki obejmującej badania o naturze politologicznej, związane z Górnym Śląskiem i Ślązakami, traktowanymi jako

specyficzny przedmiot analizy? Truizmem jest stwierdzenie, że ograniczenie analizy do artykułów naukowych indeksowanych w Web of Science Core Collection nie pozwoliło na uwzględnienie całości literatury przedmiotu związanej z interesującymi nas zagadnieniami. Jednak pozwoliło na analizę prac, do których dostęp mają badacze z całego świata. W pewnym stopniu reprezentują one *state-of-the-art* w danej dziedzinie. Analizowany materiał został podzielony na siedem kategorii: politycyzacja śląskiej tożsamości; ideologia; polityka etniczna i problem uznania; polityka edukacyjna i polityka pamięci; ewolucja ruchu etnoregionalistycznego na Górnym Śląsku; zachowania polityczne i cenzusy; inne polityki publiczne.

Drugie pytanie badawcze brzmiało: Czy na Górnym Śląsku mamy do czynienia z wyjątkowymi, odrębnymi zjawiskami politycznymi? Część z problemów poruszanych w tym artykule faktycznie odnosi się w zasadzie wyłącznie do Ślązaków i Górnego Śląska. Skala politycyzacji etniczności w tej grupie etnicznej jest jednym z takich zagadnień. Blisko z nią związane jest pojawienie się i dynamiczny rozwój górnośląskiego ruchu etnoregionalistycznego oraz jego udział w życiu politycznym, zwłaszcza na poziomach regionalnym i lokalnym. Tu jednak należy zauważyć, że śląskie partie i proto-partie o charakterze etnoregionalistycznym nie są wyjątkami w skali kraju. Po pierwsze jako proto-partia może zostać zakwalifikowana Kaszëbskô Jednota. Po drugie istnieje partia mniejszości niemieckiej – Regionalna. Mniejszość z Większością (wcześniej aktywnie funkcjonował komitet wyborczy Mniejszość Niemiecka). Oba te ugrupowania mają także wyraźnie proeuropejskie założenia ideologiczne. Ciekawym, choć znów niekoniecznie wyjątkowym, jest konflikt pomiędzy oficjalną polityką pamięci a pamięcią zbiorową Ślązaków. Należy zauważyć, że podobne problemy obserwujemy na przykład na Pomorzu.

Wciąż jako wyjątkowe można zakwalifikować kilka zjawisk. Po pierwsze stabilne poparcie dla ugrupowań etnoregionalistycznych, zwłaszcza w wyborach samorządowych. Po drugie rosnące poparcie mieszkańców regionu (przede wszystkim osób należących do śląskiej grupy etnicznej) dla wielu postulatów wysuwanych przez etnoregionalistów z frakcji autonomistycznej. Po trzecie widoczną w wynikach badań świadomość odrębności interesów wśród populacji Górnego Śląska i potrzeby ich politycznej reprezentacji. Można w tym miejscu stwierdzić, że skala poparcia wyborczego dla śląskich ugrupowań etnoregionalistycznych nie oddaje skali poparcia dla postulatów politycznych wysuwanych przez te organizacje. Po czwarte trzydzieści lat starań podejmowanych przez organizacje etnoregionalistyczne mających na celu uznanie przez polskie prawo

języka śląskiego za język regionalny lub śląskiej grupy etnicznej za mniejszość etniczną.

Pozostała część omawianych w tym artykule zagadnień dotyczy polityki publicznej w Polsce, choć pozwala na pogłębienie i poszerzenie badań właśnie w swoim „zderzeniu” z Górnym Śląskiem i Ślązakami jako przedmiotem analizy. Niniejszy artykuł celowo ograniczał niektóre z tych zagadnień, co wynikało z ram metodologicznych przyjętych w tej pracy. Na koniec chciałam podkreślić rolę analiz porównawczych zjawisk, które obserwujemy w tym regionie. W niektórych z omawianych kategorii prace takie powstają, ale w wielu jeszcze ich nie ma. Tego typu badania w pewnym sensie mogą doprowadzić do „odczarowania” fenomenu zjawiska górnośląskiego etnoregionalizmu, ale przede wszystkim pozwolą na spojrzenie na omawiany problem z szerszej perspektywy.

BIBLIOGRAFIA:

- Birnir, J. K., Wilkenfeld, J., James D. Fearon, Laitin, D., Ted R. Gurr, Dawn Brancati, Stephen Saideman i in. (2015). Socially Relevant Ethnic Groups, Ethnic Structure and AMAR. *Journal of Peace Research*, 52(1), 110–115.
- Bochsler, D., Green, E., Jenne, E., Mylonas, H., Wimmer A. (2021). Exchange on the quantitative measurement of ethnic and national identity. *Nations and Nationalism*, 27, 22–40.
- Böck, K. (2017). „Bollwerk des Deutschtums im Osten”: Das Freikorpsehrenmal auf dem Annaberg/Oberschlesien. *RIHA Journal*, numer specjalny, (0160), 1–18.
- Dembinska, M. (2013). Ethnopolitical Mobilization without Groups: Nation-Building in Upper Silesia. *Regional & Federal Studies*, 23(1), 47–66.
- Europejska Karta języków regionalnych i mniejszościowych* z dnia 5 listopada 1992 roku (Dz.U. 2009 nr 137 poz. 1121).
- Fagot, P. (2007). La Haute-Silésie de 1945 à 1950, un espace de l'entre-deux. *Études Germaniques*, 62(1), 223–235.
- Geisler, R. (2005). Civil society and social capital in Upper Silesia, a region on its way to the European Union. *East European Quarterly*, 39(1), 103–127.
- Geisler, R. (2009). Górnośląski regionalizm jako praktyka dyskursywna. *Studia Socjologiczne* 4(195), 63–83.
- Gierczak, D. (2015). Contested minorities – the case of Upper Silesia. *Environmental & Socio-economic Studies*, 3(20), 41–51.
- Gra o regiony 2018. Wybory do sejmików województw* (2020). R. Alberski, M. Cichosz (red.). Wrocław: Instytut Politologii Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Hroch, M. (1993). From National Movement to the Fully-formed Nation. *New Left Review*, 198, 3–20.
- Janusz, G. (2011). *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

- Jaskułowski, K., Majewski P. (2020). Politics of memory in Upper Silesian schools. Between Polish homogeneous nationalism and its Silesian discontents. *Memory Studies*, 13(1), 60–73.
- Jerczyński, D. (2013). *Historia narodu śląskiego*. Zabrze: Narodowa Oficyna Wydawnicza.
- Kaczmarek, T. (2021). A Tailor-Made Metropolitan Union. Is This a Good Solution of the Metropolitan Governance Problem in Poland? *Frontiers in Sustainable Cities*, 3, 1–11.
- Kamusella, T. (2011). Silesian in the Nineteenth and Twentieth Centuries: a Language Caught in the Net of Conflicting Nationalisms, Politics, and Identities. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 39(5), 769–789.
- Kamusella, T. (2012). Poland and the Silesians: Minority Rights à la carte? *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, 11(2), 42–74
- Kamusella, T. (2016). Upper Silesia in Modern Central Europe: on Significance of the Non-national/A-national in the Age of Nations. W: T. Kamusella, J. Bjork, T. Wilson i A. Novikov (red.). *Creating Nationality in Central Europe, 1880–1950. Modernity, Violence and (Be) Longing in Upper Silesia*. Routledge, New York, 8–52.
- Kijonka, J. (2016). *Tożsamość współczesnych Górnoszlązków. Studium socjologiczne*. Katowice: Stowarzyszenie Thesaurus Silesiae – Skarb Śląski.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).
- Konwencja ramowa o ochronie mniejszości narodowych z dnia 1 lutego 1995 roku* (Dz.U. 2002 nr 22 poz. 209).
- Lusek, J. (2017). School Strikes in the Bytom Commune in 1906 and 1920. *Czech–Polish Historical and Pedagogical Journal*, 9(1), 55–77.
- Marcoń, W. (2008). Zygmunt Glücksmann poseł Sejmu Śląskiego. *Kwartalnik Historii Żydów*, 2, 215–219.
- Marcoń, W. (2009). *Autonomia Śląska (1922–1939). Wybrane zagadnienia*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Marondel, S., Pietrzykowski, T. (2021). Inventing a Nation: The Birth and Development of the Silesian Minority in Poland. *International Journal on Minority and Group Rights*, 28(4), 715–731.
- Muś, A. (2019). Politicisation of Ethnicity. The Moravian-Silesian Movement in the Czech Republic and the Silesian Movement in Poland – A Comparative Approach. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 47(6), 1048–1066.
- Muś, A. (2021). Regional Politics and Ethnic Identity: How Silesian Identity Has Become Politicized. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 49(5), 926–948.
- Muś, A. (2021b). *The Political Potential of Upper-Silesian Ethnoregionalist Movement: A Study in Ethnic Identity and Political Behaviours of Upper-Silesians*. Leiden: Brill.
- Novikov, A. (2015). *Shades of Nation: The Dynamics of Belonging among Silesian and Jewish Populations in Eastern Upper Silesia (1922–1934)*. Osnabrück: fibre.
- Oberdörfer, L. (2003). Konfliktlinien in Ostpreußen am Ende des Ersten Weltkriegs. *Osteuropa* 53(2/3), 213–228.

- Opinia 2. Komitet Doradczy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości. Rada Europy. Pobrane z: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c1b6>. Dostęp: 06.04.2022.
- Opinia 3. Komitet Doradczy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości. Rada Europy. Pobrane z: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008c6a1>. Dostęp: 06.04.2022.
- Opinia 4. Komitet Doradczy ds. Konwencji Ramowej o Ochronie Mniejszości. Rada Europy. Pobrane z: <https://rm.coe.int/4th-op-poland-pl/1680998acb>. Dostęp: 06.04.2022.
- Orlewski, P. (2019). Identity and Distribution of the Silesian Minority in Poland. *Miscellanea Geographica—Regional Studies on Development*, 23(2), 76–84.
- Painter, J. (2008). European Citizenship and the Regions. *European Urban and Regional Studies*, 15(1), 5–19.
- Pitkin, H. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
- Polak-Spinger, P. (2018). *Recovered Territory. A German-Polish Conflict over Land and Culture 1919–1989*. Nowy Jork-Oxford: bergbahn.
- Seiler, D.,-L. (2005). Défendre la périphérie. W: Delwit Pascal (red.). *Les partis régionalistes en Europe. Des acteurs en développement?*. Bruxelles: Université Libre de Bruxelles, 21–50.
- Serrier, T. (2007). Les territoires occidentaux et la construction identitaire en Pologne 1900–200 [...]. *Études Germaniques*, 62(1), 211–221.
- Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333–339.
- Solska, M. (2019). Progressive Regionalist Populism vs. Conservative Nationalist Populism in Poland: The Case of the Silesian Autonomy Movement—RAŚ. W: R. Heinisch, E. Massetti i O. Mazzoleni (red.). *The People and the Nation. Populism and Ethno-Territorial Politics in Europe*, London: Routledge, 188–210.
- Szajnowksa-Wysocka, A. Zuzañksa-Żyśko E. (2013). The Upper-Silesian Conurbation on the Path towards the “Silesia Metropolis”. W: Szymańska, D. i Chodkowska-Miszczuk, J. (red.). *Bulletin of Geography. Socio-economic Series 21*. Toruń: Nicolaus Copernicus University Press, 111–124.
- Szramek, E. (1934). *Śląsk jako problem socjologiczny. Próba analizy*. Katowice: K. Miarka sp. Wyd.
- Ścigaj, P. (2010). Granice w politologii jako wyznacznik tożsamości dyscypliny. *Athe-neum. Polskie Studia Politologiczne*, 26, 32–50.
- Tobór-Osadnik, K. (2019). Local government policy in the Silesian province with regards to a low-carbon economy. IOP Conf. Ser.: *Earth Environ. Sci.* 261 012054.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy, podpisany w Bonn dnia 17 czerwca 1991 r.* (Dz.U. 1992 nr 14 poz. 56).
- Trosiak, C. (2016). *Górny Śląsk. Między regionalizmem-autonomią-separatyżmem*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe WNPiD UA.

- Turska-Kawa, A. Glajcar, R. (2022). „All Parties Treat Silesians Instrumentally”: On Political Representation at the Regional Level. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 50(2), 353–371.
- Uchwała nr V/36/1/2017 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 7 kwietnia 2017 r. w sprawie wprowadzenia na obszarze województwa śląskiego ograniczeń w zakresie eksploatacji instalacji, w których następuje spalanie paliw (Dz. Urz. Woj. Ślą 2017.2624).
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym (Dz.U. 2005 Nr 17 poz. 141).
- Vademecum Śląsk. Wybory samorządowe w województwie śląskim 2014 (2014). Maciej Marmola, Podgórska-Rykała J., Stelmach K. (red.). Katowice: Towarzystwo Inicjatyw Naukowych.
- Venken, M. (2014). Nationalization Campaigns and Teachers’ Practices in Belgium-German and Polish-German Border Regions (1945–56). *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity* 42 (2), 223–241.
- Wingender, M., Wiśniewiecka-Brückner, K. (2007). Konjunktur für Minderheitensprachen: Polens Sprachpolitik und das Kaschubische. *Osteuropa*, 57(11), 211–224.
- Woodard, S.M. (2021). Keeping the “Recovered Territories”: Evolving Administrative Approaches Toward Indigenous Silesians. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 49(2), 326–343.